नं: २८ - घ

सिद्धान्तकौमुदी
विवरणम् (अपूर्णम्)
पत्राणि ११

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क

सिद्धान्तकौमुदीविवरणम्

~~२६~~ २८-घ

पत्राणि ११

११८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं० २८ सिद्धान्तकौमुदी ११ पत्रानि

सा ॥ दुर्बोधमार्गारहितानीशास्त्रमुमतिरस्तु मह्यो ॥ ते वंदे मयो न शनिरूपासिद्धिः क्वचित्वत्तिप्रमाणात्वं मोठि वाले
पि कुत्र चित् ॥ क्वचिद्रय्येकदेशयुक्तिर्भाष्यकारगिरां स्तुतं ॥ वादिभिः स्वार्थसिद्ध्यर्थं वह्धाकल्पुषीकृतं ॥ भा
ष्यं गंगावुवत्तस्मात्पाविनिहासुत्रसुखप्रदं ॥ नत्सकृत्भाष्यकारेषिः सेवत्वंतत्कं नयाणिनेः ॥ तद्वीजिरपि न सकान
मुक्तं वार्त्तिकं क्वचित् ॥ अत्र मनूक्याकरणादि अंनागेशः स्वसुस्वासयो ॥ विहृह स्वच्छित्रनोककायोनाकुं न लक्ष्य
वान् ॥ अकृतव्यूहाः पाणिनीयाः ॥ नकृतो हि स्थितो विशिष्टो देवेनाशे यिन कार्यनाशोऽयं न्यायो भित्र हे श
स्य समानदेशे तु सौभाग्यनाशनिमित्ते पत्यौ मृते सौभाग्यनाशात् ॥ स्नुषासंबंधनिमित्ते पुत्रे मृते सत्यतस्मा
द् विकोहगमने स्नुषानाशात् ॥ तथा गृहनिमित्तस्याधर्मसर्पेहतानाशात्तत्राश्रामेवायानिमित्ते कुत्रि विन
ष्टे कुम्भेवा नष्टे च्छायानाशने प्रमाणं एवमेवन कर्तव्यमिति ॥ यद्वा यथा रमुंकी जमुत्वा यमन्का वा वहि या
स्यती जिवंधननिमित्तेपि कीले एवमेवनवध्नंतीति ॥ एवमेवनकर्तव्यमिति न कुर्वंति ॥ एतेन निमित्तनाशे
भाविनि एवमेव कार्यमनुमतो नव्यक्तिमायोनापि संप्रति यत्तोहस्तांतरं तिपरिभाषेंदुशेखरोक्तिः कपयि

प

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

टी

वि॰वि॰ नुडस्य तन्नावोध्विकाप्रत्युक्ता। पाणिनीयाः। पाणिनीयमतं व्याख्येनाह। इदमुदित्वेन्ने डुहरणादिनित्या। एतत्परिभाषा
निमित्तत्वेड्डनुमनो इट इटो नित्यो यं न कुर्यान्न लक्ष्यानुरोधाध्यवस्येन्न लं। स्थाने तन्त्रां न वर्णा इति स्थाने
नरनमपरिभाषया निर्वाहो इः कः। इदं नोद्यस्थानिकवकारस्य यावत्स्थानसाम्याभावादुकारादेशे नैव ना
स्ति। यत्किंचित्स्थानसाम्येल्कारादेशमापि स्थानान्तरानवकाशे सत्त्वबाधकः। उकारमुद्दिश्य लकारा
देशाभावात्। अन्योरमोक्तदिशा तत्कारलकारसावर्ण्ये ककारलकारयोरिववकारलकारयोः पर्याय
तापत्तिः। एवमेवश ब्देंदुशेखरेऽप्युक्तं चोचितं यतोऽयं वाद्या वदन्ति स्मासे एऐ इ सनपोः रयाग्योर्न्यो न्ते
इत्यनवोरवावादेशयोर्व्यत्ययापत्तिश्च। निर्देशाद्यपरेण नरोषवारणाय प्रत्यायध्या संख्यापरिभा
षया निर्वाह एव सम्यक्। नकुसादिस्वाहै हौषवारणाय सावर्ण्यानिपत्वस्य सिद्धांतितत्वात्। इ राम॰
तुशक्ताचैवा ध्वमास्यापनेन सत्वात्। संख्याज्ञानुदेशेनाप्येतत्। सिद्धमिति स्थाने नरनम सूत्रभा
ष्यात्। अनोरमायां वांतयोरिति। संयोगांतलोपस्यासिद्धत्वेन प्राप्तिरेव नोठः। द्विचीति। अत्रलोय

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्वस्थानिवद्भावेनज्ञोपोञोरित्यस्याप्रवृत्तिः॰ कामशब्देपलोपेस्थानिवद्भावनिषेधायलोपस्तुभविष्यति॰ नूर्दंह्र वराहूयमवि
केमलस्वांल्न्यनिरानेः॰ शब्दरूले॰ क्वि विकठो दुर्जारत्यादित्यत्रपट्टीक्षितोसायचरीनं ज्ञोपोञो पृज्ञीतिलोपश्तितनु रीक्षितसाम्यो
पलक्ष्यपेममंतरंगेलोपोञोर्ज्ञीतिलोपेऽद्दत्रोपरिलोपयोरेहिरंगत्वेनासिद्धत्वात्॰ संयोगांतलोपप्रसंगेऽमरौवप्रवृत्तेः॥ किंचले
वोवोर्ज्ञीतिलोपेपराःप्रतिषेधोभावस्त्वस्याप्रवृत्तेनकिंचकाजकलशाब्दरत्वात्संयोगांतलोपप्रसक्तिस्वयमेजोकं॰ स्वस्मिन्नागश्र
तंज्ञानंतूभ्रमन्याकारणोयने अशाःपठितसिंहस्वजातद्विनास्वदोऽभजन्॰ ऊ॒ टे जमातुरासाकल्येनुक्तिः॰ रक्षारोरेपजातीनां माने
त्येकाक्षरकोशः नायकोनेता॰ स्वयंस्वस्यपलवनीयं॰ तपतैवाक्ष्यकनेसिद्धे अभ्यपरअर्थ॰ पनुभादे दृशो त्वरेके विनुस्त्रीयंधा
म्यादिदत्तापुत्रनन्मुःस्वगृहहरोतनअधामेकप्यं॰ पत्रतुस्त्रीयरद्वंरत्तापरकीयधामापिराहृतांनअधान्येकेपं॰ इत्येतुनकपच्चंनाधिकेपचालि
तुधामादेरेवमाक्षिस्वभावात्॰ भाष्यस्वरसोव्येवमेवेत्याहुरि ति॰ नन्पत्रस्त्रीयंधाम्यादिदत्ताऽत्प्रहृयादिकंगृहेतनअकागतिरितिप्रष्टः॰
॰ किमर्थम॰ रायोपजाया वेदस्यस्वस्वहितनाधिकारस्यतादृशस्येतुसाविपक्षानवेक्षतत्रनिवासत्वसंपादनाया॰ स्यादिसमुचितंक्रिया
पदंस्पृष्टोज्य॰ उपप॰ नोलां तस्येतिसत्रेतकारस्यश्चुत्वे॰ सुत्कारस्य॰ जश्त्वेतियकेपमितियाकिकारोकेपरनमाहारस्यमुन्य
संमतत्वेपिराघवापर्यतमाश्रेपसिद्धेवेत्॰ उरणारपरश्चेयतेसस्येस्याधिनत्वतेग॰ अधाह्वेगरुकुसायामिमादिष्य॥ किंचिसंयोगांत
लोपोनस्यात्॰ रात्सस्येतिनियमात्॰ नचपराः प्रतिषेधोवाभवत्तिसंयोगांतलोपस्यप्राप्तिरिनासीतिवाच्यं॰ ऊ॰ लोलोपादिनिमतेनसत्वा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri.

वि· वि· नात्· किंच गत्वा नीत्यादौ भकारादिद्वित्वाधापत्तिः म च व्यात्व्यानेन निर्णयः :· सुमत्संमतं तन्माश्रित्य आख्यानेन निर्णयोऽहे किंफलं· न चाधिक
यत्नं विना लक्ष्यसिद्धिरिति चेन्न गुरुकण्ठपरक्रमपरौ नौ स्तो यस्य सरयपरः तद्रूनरं का रत्नका आनन्यपर्यं व्याघजंतः रेफार लकारयानए
रभजतिरात्परत्वं लक्ष्यमात्रिकात्या सक्रमेण· चयोहृतीयाः प्राप्तीत्यादौ तद्वाध्यपत्तात्· वस्तुतस्तु जरी समाम्नाये पित्सः नवपर हकारः
उ· मो रूत्यादिविड· मुद्रित्य मित्यादि निर्दिष्टात्· स्वघटितसंज्ञातिरिक्त स्यपत्वरूनामग्रहणात्· तपरहेत्का तस्येत्येजरात्परेरपरसित
मासे रेफरूपे केऽकारादेशे प्राप्ते निर्दिष्टस्य पञ्चाम्यपतीयतात्· नवपरप्रहणासाम र्थ्यात्यच मी समासजाधइनिजायां· रः इति मासे
समानविभक्तिकत्वात्संज्ञासंतिभावस्यादिपराः संमसास मित्येवेऽव्यये कोगुणा द्वितीति जटोः स्थानेऽयमादरतत्रहन्नुपात्तिहत्तेर ति
परस्योपाख्यित्तिरिति परमाऽव्यायपकत्वेकपंपेरमीसमासजा धस्याव यपकतनिर्दिष्टवात्व· कृत्वाद्धि :· इदं तु त्यक हन्यस्योदाहरणं बोध्यं
गुणोदाहरणं मुख्यादौ जस्यचरितस्मान्नकि निकृष्ट त्रिरिति बोध्यं· नवल्कारः इति· जामेवे वच्छिकीर्षितहि नामाश्रित्य तत्र रकारहस्य गु
णात्सहैपेकदेशभेदपकाणकेपद्दोघेऽनुकार्यानुकरणयोर्भेदविवक्षापक्षेऽत्रहपजामेव करेणानुकरणेन समासः· परसमहायजामिति पदे
· एकतिङ् कामितिमुख्यपक्षेतिङ्· नाध्याहारादि विकल्पः इति यत्किं चिदेतत्· नरूपेक्षयाऽर्हत्वकारः इति साधु: समासोऽव्यक्तिः :· कृते
कत्वेतासक्तौ गुणामनेकत्वेपियस्तुतरूकत्वं· प्रोक्तेहः पुमपार्श्वगानः स्थितेऽतंत्र· स्वैरिणी पांसुला· भोक्तुमिच्छुः· कृपभोजनः उपकारी
यतिल्कारोदनस्य· एकउ· मेघ· हरि· धाहवमन्त्रे स्त्रीमनोरमा वाक्येऽपि स्याअविद्वत्पायहणमुद्रार्थस्य प्रहणं चिंत्यप्रयोजनं· नचि राम·

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्वैरे ऐ औ चतुरे औ लुभे पश्चधिरूं पक्वं नीतिरौ पये॰ वचं नीत्यत्र टो अकार रणावरूपग्रहणाप्रयोजनस्योक्तत्वात्॰ रूपग्रहणात् मकराधीत्याः
पाश्चात्त्यमारूआद्देशोनवतीति नेष्टगारूतिनहिँस्वे॰ अतो गुणरूपत्र गुणाग्रहणे नैव नरूपस्याभावात्॰ एरौ फारस्य लेटोन्तए वनालि अकार
स्य लेटोर्दीर्घः स्यात्तस्य वाक्यः मवर्णात्स्वनेनैव सिद्धः तथापि चाकारस्य संज्ञा रूपगुणाग्रहणे न दीर्घो न भविष्यतीति फलाभावः स्यष्टुरुपात्
न्यथा लाघवार्थं तत एरौ स्वयं जन्टेत तस्मात्कौ लुभं ग्रंथ पश्चिमस्य॰ न हिं स्वरपक्षे गुणानुहुतिलक्ष्ये ससमभ्यां जनेऽढूरू तिटिलकरणां इ पक्षे व्यंजनस्य
गुणो भवतीति लिङ्गसंगेन न च सन्निति त्वेपारूपेण सिध्यति नकारस्थाने गुणस्य विसानुनासिकस्य प्रसंगात् न च निरनुनासिकेन प्रत्ययाकारेण
सरूपारूपा लुभुभ भविष्यतीति वाच्यं॰ पारूपविधानेन गुणानाम भेदस्य तथा वर्णोपेशानानुनासिक प्रकृतेर्रूपार्रचान इति॰ वेस्मै अयएऽि॰
पारूतीयस्याहिर्दिहेरूपग्रहणारधिकफलाद्वुता विवक्षोपपतेः तस्य त्वेतदेव फलं पारूपर्वारूपं निरनुनासिकं नाहूगोवेपद्यास्यादिति प्रयोजन
सत्वाच्चनो लोऽग्रेषापश्चिमस्य॰ कुः नराप्यभिवादिरणि॰ सीमाया मध्ये रंत॰ साएँ वत्तर्विपिं एँ शोआय स्यामे॰ इत्त लाग लौ॰ वर्णयो तयो
रिधायर्द इः॰ मनीषा बुद्धिः॰ स्वनक्षीघ्राथ कुर्वा दिः॰ नहि हो अत्रैवस्थकारः वहनीयोयानेरवनोपरति कु विनि पमो पेन होत्सकार इति
साधितं भऔर तउहू रणा होत्तपमः॰ होतलहोः॰ अन्तोनुपियुरान्॰ विव॰ तुरीफलं॰ राजन्यः क्षत्रियः॰ जिर्लैस्यं॰ सुक्ष्मोक्तः सवर्णाः
णाः लिङ्गाः॰ अक्रैत्वमः॰ दृष्टिः प्रभवः॰ वलनेषुः ओधक्षेपार्थकस्य मुणीः॰ आशरीति विसर्गाभावश्छेद हरिश्येन रस्मुदूर रणादि
न्यमिः स्वस्मात् दिसंधिजिघपत्यात् उपलक्ष्यणाम् इति अमस्किनोतीत्यादीना॰ एवं विसर्गसंधौ विसर्गस्थाने स्यात्सपकः॰ पहूतीन्यं तपिओ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१

त्रि·वि·

ध्वम्·चेतश्छिन्ना चित्तं·प्रपवीतं·मनच्युत्वानींद्रियोत्सीत्या घुद्दा हरणेति·त्रियोगमनं·प्रम्णोऽनुपयोगः टीकेनेगच्छति·बंधुवन्तु हपसीता
हनुमसस्तुहपदाद्याच्चि प्रष्टः·यहूहहूश्णावतारेगणानानाधारामः परम्नुरामः प्रष्टः छौकृते·गच्छसि·ईहे सौमि·सर्विष्टम·अथममेधानी
शाघोपहन्यामिपत्वं·वस्त्रो·स्वादिहित्रिवरत्वं·आचाहति·सिंहोयागधति·याकूप्रर·भिन्नंआपदहूयम्·मनोरमाधांतदोटांतत्वेनजपरत्वेपरमे
सवैयर्थ्यादिति·नच्छिंसं·पर्जन्यवत्प्रमाणप्रहृत्वादीवाभावात् अरवतुरित्यत्रयोक्तत्वात् भोकोपपाः प्रवंचे·हरियंदेः स्माहमीति साधुः·अथांकं
स्यते·उदयेमास्यमिति·पुंश्चीरपुंसः वातुश्चीरं·पुंमानुहृ·धघनेगुरुः·कन्यामातुः शिपिनावयवेश्वघु·आसोवस्त्रं·क्षौमेदुकूलंवंतासाधि
‘स्मास्·राज्ञामाधयाशाला·किरः·स्य·अमतीनदिवसे·समः स्तुतिश्च अस्त त्रेशादरलेमनोरमाधांवधृविमो ऽनुस्वारेणासिद्धंतव्याप्य
ऽनुनासिकत्वत्रिसकारकत्वसिद्धयेरमित्यत्रसकारकत्वमिति प्रतीकमुपादाय नचपुनद्धित्वेनतद्रूपसिद्धं नध्येयं नस्सराश्येति न्यायात्
‘अथचेदमेवहापकं योध्यं·नच अनुनासिकत्वसिद्धयेस्त्रअस्या वचपत्वात् यत्नुज्यस्यामेवधाभावाघोपरिभाजेहशोरवरेसमः स्तुतिमस्येव
मानत्वात्·संप्रसारणाच्चेसिविवृद्धिरित्याहोभाव्येस्यच्छमुक्तत्वाच्चेमुनं तत्रसिचिवृद्धिरितिसत्रेणतस्यतिभावाभावात्· त्रिविहूहीतिलेखः
प्रमादिकः·सत्रस्यहापकत्वनुप्राद्धहलन्तस्वरोनगतार्थं·धतः प्रमादीनागेशोनरेहणात्रलीलया·श्रीरामेनमोच यत्नुवाव हूकयुरोग राम
मः·स्सहः·स्वस्ट मुष्टिरिति·सहः·स्वच्छाटिमुष्टेस्याल्लियमरः सर्पिः कुंडिकाघनपात्रंधनुः कपालोभागः चेष्टिघेनापुनेः पुनाश्चिद्युनेति
क्षोमनः क्षोभयिता·घनाघनः हंताः जिह्नामलीयक्नेनेति·अंधः स्मातमित्यत्रापधानीयोपलक्षणात्प्रहः क्षौममर्पिः स्मातमिति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भीमरमोविष्टिम्रिसा· अश्वंचरसेच्छ्वरसोदाहरणस्याप्युक्तत्वात्· एवंघनाघन· क्षोभनइति कैयटोपि· समुद्रः उद्धः इत्युदाहरणं· पच
त्याशं· अपवंरुग्धंपर्णः कृस्यंजरूनसरूपं· पुरः नगर्य· अंतर्धानककृतीतिरस्कृत्वौहिस्त्रिप्वनुरितिरादेर्रशे त्वरेयतुरवइति तुवच
मिति· तनुहिप्रिम्रनुरितिस्त्रेवतुः साहचर्येतो वक्तनोध्यांगग्रहणोसिद्धं छलोपग्रहणादनित्यपेति परिभाषेयं शेखरेणापिरुद्धं नचसा
हचर्यानित्यत्वस्यापनफलं दीधीवेवीटामित्यत्र इटआगमस्यग्रहणं तु नसत्रमस्मात्व्यानमेवेतिग्राच्यं एवंधनः १ स्सस्य आठउपधोतइस
स्यग्रहणं मास्तु किंत्वाटेशस्य एतिकृतस्य पेव· मनोरमायां· इहहि त्रिभ्यांसुजंताभ्यां साहचर्यत्वं तुं शाब्दोपि सुजंतस्यैव ग्रहीष्यते तोऽपि
ग्रहणं ज्ञापकसाहचर्यं नसत्रंकंच यस्यार्थकमिति तिनदीधीयेओटामित्यत्र धातुसाहचर्येणागमस्यैवग्रहणमिति विनतप्रीतीधविज्ञोटामि
त्यत्रपरः धातुप्रस्यागमाः नत्वसाहचर्याद्धातुग्रहणे धातोः साहचर्यानित्यत्वेनागमस्यैवग्रहणमिति नयुक्तं· प्रत्ययस्यैव विसत्वात सुरासुनो
तीति सुरासुद्ध्रिध्यत्रसाहचर्यानित्यत्वे सुत्रोपयोगाय प्रत्ययायाम्स्यतः प्रत्ययस्यैवग्रहणमितित्वयैवस्वीकृतया परिभाषया तस्यैवग्रहणात्· न
चान्यप्रतिज्ञितिसिचोयङ्कृतस्यच अस्तसाहचर्यात्सिचःधातोग्रहणं प्रामेपि प्रत्ययायाप्रत्ययपोः प्रत्ययस्यैव ग्रहणमिति सिचःप्रत्ययोपत्वैने· नचसा
हचर्यानित्यत्वेन सिचःप्रत्ययोग्रहीष्यते इत्यत्र किंमनया परिभाषया पासिजभ्यस्तलिटि स्यत्रैतिरस्यैकस्यधातो· साहचर्यानित्यत्वेपरस्यासाहचर्यस
त्वे प्रत्ययस्यैवग्रहणार्थं परिभाषाया आरभ्यकृतत्वात्· अंगस्यनिसृत्रभाव्येप्स्यतेवा· नयप्रत्ययगुणाग्रप्राप्तिः इत्यादिस्यकाराः· दिनभ्रातम
नेपरागोदरस्येकाराग्रुगुणः एतदेरस्यैकारादिः रद्तस्मान्नलधमैत्वेनेकारेतन· नगरस्यटिस्यत्र· स्यामितिनिर्दिशात्रहोषः अस्यअनुक्तिति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वि·पि· चेयमेषेत्य लक्षणत्वेन दोषः ततो वाचेयके आदीर्घके दोषः आगमस्याग्रहणाच्चतुष्कपानं मनोरमायां हरदत्तवधस्येति नित्यं घट इति चिंत्यमिदं
चतुः पंचाग्राप्तिस्तमन्तत्रस्ययस्य यो न्नि सर्गेति सुमेर्गा त्रयत्वं तस्मात् त्रकस्मादित्यजो यं चतुष्यार्थोऽहं जैनिनिर्दिष्टं ग्रामुष्यति यक्षुसोकरेव
तः पंचापां तिष्यस्याभिस्तिधिः तस्मात्रक स्कादिद्वेयोधम अपवोजोरं अपवस्कारो जोहकारः कामो मत्ताघः कुंसः पानपात्रं अधस्य
द्वेपदस्यानं पुनुवारैदृशौ रवो सोजसमो तितिहु ग्रस्यये कतरस्यस्याचतरोऽमनोरोतिस्वस्यमध्यमेकवचनेचारि नाम्यादिसुकं अत्रिमेवे
नस्रे चेदस्याने पदिनेरौसिप मुक्तिः नामादि कौ सपरे विग्रयो भ्रूयोभ्रूयेन पजारो सुविरे ग्रामां रोगं पली पर तिहपि चेति दीर्घः नोरोरह
तारमुने हम्मि वेस्मनयो र्महृते नचा कृतयूहयतिभा वयाहविचेस्यस्याः ग्रहणिः नस्याअनिमत्त स्यपरिभाषेयं इयो रवोरस्येहमुक्तत्वा
त परिभाषासापक स्य समर्थं पदस्याप्राप्यकत्वेनोक्तः माद्रे इयो रवे कारस्या सवर्ण चसाध्यो ऽनागतवहतः अह र्गतो दिवसस्समूहः अ
हरहः प्रतिदिनं धूर्भारः हेचहनतस्य नेपदत्वमी शिषेसर्वस्वजगत ईश्वरो भजसिसः त्वं रमा यस्माः शेषां प्रभृति प्रकर्षेण मनामतुनि अविद्वि
पामु सद्दिन सद्धे क्षेति वियसति सहस्राणां व वो सोमरजी तिकृतरत्नाकरस्या हो पुत्रेः पपरिति तपुनः सवुध्या क्षिप्रस्यागस्ये च हू
स्याभ्यामिति अत्र एदूः तस्यागविशे षणेकत्वाभावे जोधः केरेति संयुध्यात्मोषको वाचिशेषो जोधः किं वनरो विंद्वार राहुर्यो रेफस्य राम
उत्तरचव्हुयो रेफस्य निर्ह्रारोगस्य निर्हरणं मात्रा विष्णुः किमादि भ्रात उताच हृयो तिस्यपलक्षणम् इति निर्ह्रारणार्थे निष्प्रत्र स्यकतायां
द्रस्यचस्तुतः संबोधनस्यैवाऽसंभवात कौमुदीग्रन्थस्थितः अन्धस्य जाधत्वग्रस्यतिव्याप्तिर्देरी कौ ग्रंथाश्च अरस्कृ घाउ अनुस्वार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्यादिति दीर्घः प्राप्नोति कः पाठः ह्रस्वार्थः आमादिकः । एवं तु न्यायेन सर्जनीयस्य स्त्रे विधयस्तु भिक्षुः रामा येन च्याक्रुत्सार्वधातुक इति दी
र्घे मा भूत् । कतमस्य स्त्रे पठ । चिकीर्षतीत्यत्र किं ति । तीत्यनुवर्तते इत्युक्तं न त्वपीति ज्ञापकादनुबन्धकार्ये न स्थिवद्भावः इति निषेधो न प्र
वर्तते । तव्याप्यः स्थानवत्त्वात् तिस्तु नद्य स्थिरनुबन्धकार्ये स्थिविद्यायितिनिषेधोऽस्तीति ज्ञापनाच्च ऋ ति । तत्र दीर्घः स्यात् तन्न किं ति ।
तीत्यस्यानुवृत्तौ हृदू को मत्ता राज्ञः अङ्गस्य इति पठति । भ्रां अत्र स्त्यः कोऽस्य स्वरस्याप्यसिद्धत्वात् प्राप्नोति । न च यस्येति लोपो बाधकः यत्रा दो
सावकाशत्वात् । न यत्र दीर्घवारणाय इट् सार्वधातुकयोरिमम्रपर्युदासाश्रयणात् सार्वधातुकाभिन्ने
इट् सार्वधातुकसहदेशो धातुविहितत्वेन साहचर्यं नाट् शेषा ददृमम्य दीर्घः । एवं मर्च । सिद्धौ । किं कुत्स्न पा । एवं ह्रिव
ते अंग व्रजे पुनर्ध ताव विधिरिति परिभाषा ज्ञापक त्वमाद्दीयस इति अंग्य विधान स्य प्रति या इयम परिभाषेयं
शेखरो पिचम । तुपि रेति दीर्घः इमाद्यपजे म वह्यष्टणा महत्माहलनो इसन प्रसं जित्वेन निमत्यान्तामि विशे
षविहितत्वान्तस्यैव माप्पत्वीय इत्यप स्मा एवं धन इमादावा प्रोक्तनि दृ इयन । न च कृतोनामि मत्यसावकाशत्वा
त्वं नियान परिभाषाविरोध इति वाच्यं । नत्वपि इत्यनवाप क्तिनुः प्रोक्तः प्राप्ये नित्येवृद्धिवनत्वेवं संतके नत्सेना
मपुक स्यैव अनुदोमाप्प त्वमिति नियेो ऽप्यं । ना तत्र ऋ ऋ । त्वयत कानि शदे घः संता प्रपोजनं । तरपपापित्वा तसं तायिषा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

चि॰ चि॰ नसामर्थ्याद्दृत्थनयापरनियाधस्यैकत्वविनुमशक्यत्वात्। एतेनदीक्षितग्रंथविरुद्धं त्वांसमसामर्थ्यमपिभाषा
वाध्यत इति ग्रंथं कतीनामिमन्त्रसाधकाशंनामी॥ नितीर्थमत्वात त्ववोधिमांशरागतरस्वभाषयचिधि एनिमइतिना
मीनितीर्थस्यानिमत्वमुक्तं नडनतुमतंविडवां। नस्याप्रविषयत्वात्। शादेः। शेन इतिसत्रैभाष्येस्यैव्यातत्वमपि
शानेरमचयविकारणे हते। विकारणांतस्याप्यस्तते तु धातुमात्रस्यैवेति। प्रकृतेनैवैकदेशविकृतमायेननन्यमेव। पन्नुक
मेदीर्हत्वनधायरतिसत्रेनुपिनिमाहेहलंतेनेहेषवारणायपरचतुर्थ्यश्चेतिनियमार्थेहलंतेभ्योपरिमयतेनाहिबह्
चतुर्थ्य एवेति। नन्वबहुहृणास्यानियमार्थत्वंचिंमं। नहिबहुसंलाकाहलंतेना एवयेनत्वडजनियमः संभेतःस्यात्न
थायहृस्वनहलांकर्मत्रमेव। हरिलन्वेति। आदेशात्वत्वात्मोसिः। कनिपृपः त्वम्यगाग्नीपः। कनिपयदित्रुलैःस
यंमयायानसुक्तोः कनिपपाः भाष्येति॥ उह॥ विकनिपपमितितुस्वमार्थ्यतापां। निर्जरः रेचः॥ विश्वपाविस्तुः। वि
श्वपौ। नमस्तिजोमापाहितानारीचीनिर्दूर्वसवर्णावाधेरुद्धिः। एवमास्तिकजेन्यमंदशाद्यमापादिनोत्सर्गैःपेचाद एप॰
विषयंपरिहमवर्जनेशतिपूर्वंस्यवाहात्माभिनिविशंतेपश्यादुत्सर्गाः प्रकृत्यचापवादविषयंततउत्सर्गोभि। निवि
षनेरत्निपरीभाषाद्वयंगतार्थाविहांकुर्वन्तुसुधियः। हाहागंधर्वः। हलन्ताञ्जाः। सुनिस्यपर्जसुनिस्यवयवपर्जं। तेनवि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मेदे स्मत्र हलन्य ग्रहणाभावे। पिन हो षः। हल्यादिन स्येति। सो ऽकानुबंधस्य ग्रहणादेकानुबंधग्रहणे न द्व्यनुबंधस्य ग्रहणा
मिति द्व्यनुबंधस्य ग्रहणेन ग्रहणा। मिसपिपोष्यं। पतुमनो ऽस्मार्या हान्निति। मुनिसो मे यंहू पत्व मेकदेशविकृतमापनेति
नमः। अद्व्वा। पिक विकारेऽरे कदेशविकृतमापाः। मेहने। स्पचो निर्गतो नेऽस्य ग्राजेयग्रहणाभावे त्व ष्यो चरित्तिस्य तिस्यो ऽनि
न सिद्धे न। स्या निर्दिशाभा ऽस्मास्यापीत्य रूपता तापते। नचगावो गाव इमाष्य सिद्धिरिति वा ऽस्पर्शाद्भ्रावसामर्थ्ये नर
द्विमह। निरिनिके ऽस्मानिगाणाद्विमाता पेक देशविकृतमापेनगो शब्दात्। इति गं नत्वा। चतिद्वन्द्व स्पंगत्वा न हन्ते प्रवृत्तेभ्यत
नस्त्र अस्य सा रूपकाशब्दात्। सावापादिमा द्वैत्विगत स्रात्वापिनसाने। पंचमेनेनेति। पिमेपृष्ठ। पापोः। पिमहे चेमुणादि
विहितस्येक स्पेवर्णग्रमपस्य कर्रेकरणा थेकत्वस्यापुमत्वात्। ङणो रेष पीस्य इतिकर्तर्येव ग्रमप पाविधाना हिनि। स्वमिछ
निरवो नमिछति तो ऽस्य थेव ऽभि ऽभापयाः। नपोरेय्यहे। ह्य मिंदृवेच्छमाका रो ऽहवंत्वेगि। पिमपुमनेनकारः। कीमिनश्रो रेको ऽइपु
छो। दिकीमितेः। मुमपदै की स्वरकोराः। सप्यो हाचवा रशब्दा यहणाङ्गत्या ग्रासावपिमत्वुर्षः। पमुनेपनसंप्रयोगात्नि निर्दिष्टा
स्मादिपमेकरेशग्रहणे। पिमल्प। पुमुः स्मुरिमा ह्वकुत्वं पिमं पेहरणा। पुरुषं हकुमीदि। समस्ति पाव च नः। ज्ञानमपी ऽभेगः
यदस्य पसीमा ऽकेऽयपुणागतिकस्य प्रशास्तीया ऽकनोऽईदृशो मो धो हाहा ऽणाम। यहुस्य पस्या। ३। एमिमाम। पाता हलानुबन्धे
ने। नजाहः। प्रामिरेवनानन्ति धा विनिष्पा निवप्य गनिषे धाहामोः। ३। त्वादिनियाच्छं। भाषापामिमादिनिर्देशेनानुबन्धकाः।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वि॰ वि॰

नाल्विधाविनिनिषेधस्य । निमित्तत्वाभावात् । नचनिर्देशाश्रयणाज्ञेयाः । उक्तिसमस्यैकवचनग्रहणार्थं नचापि निर्देशस्याव
श्यकत्वात् । नह्येवैकमेवतात्पर्यं यानि ताल्व्यस्य चारितार्थ्यं नायत्नं स्यात् लाघवात् । कृष्णापकृपणता इति चतुर्थ्येकवचने ङेयोरे
याः सन्निपातन परिभाषा । निमित्तनिवृत्तेः एवं स्थितेन स्यपीति स्त्र्यन्ते च पिबेत्यादि तन्त्रेः । पिबेनिषेधः न चाभ्यासं इ॰ यपि … तिमा
ध्यं माणिनि महाप्यस्यं रस्यं वस्त्रमालो मध्यस्थ सत्रिनिर्वाधार्यं किं वक्तव्यं न पा … हृगं धर्वे चयग्रः । धाम
महनस्मलं सद्धिकर्त्ता विमर्शः । कष्टम् । कुलिंजन कर्त्ता । हंसः । सर्पः । हक् हकि । कि । हला । घरञ्ज्या म्भोगो वा । कार्यं बंधना
लयः । अपमपुत्रोन मा । नैष्टा गालः । निष्ठावर्द्धकिः । सना मारा … हो नाहयनकर्त्ता उक्तनाहेनवि रोधः । अमानाडहिनुः
पत्निः । से सलक्ष्मीकः । राधनं स्तोत्रं दुः । स्या निच म्यावेनात्व मिनि निधिं मे स्या निश्च म्यावेनात्वा निर्दे राम्यडं भस्यात् । स्थीतांस्या
वेरारैः । यत्नादिन मुं त्रु रूवतु रूपग्रे चन्निनम मिमा दोनलीवेऽ निर्देशमाद्रेः । दीर्घस्या निनिला लाभावः । स्त्रमाभजिनीनिर
चनसस्नीगतनश्चिन्तुः मंत्त्यार्थो । नमां हावस्तु भंगिनिर्देहिता कर्मामानाभाव्यैर्विधौ । । मानाजननीयोः स्वर्गनभसोः । नोनो
काऽडेन्दुमस्वादिमादिः । संवुद्धिलोपाभावे लौप स्पहेनुत्वेन । यमालोपुकः । अंगस्य रस्य संवुद्धिहलोः । ग्रासंभवात्किमंगस्या
कारांनार्थं नयाः । पारस्मपु । चितनंडङ्के प्राकु । श्रीपापेति । पधापि दीर्घलोपयोः संनिपातन परिभाषा । विलोपस्तु मतत्वापि दी
र्घत्वनजा तिमत्वेननविरोधः । सोपेनुनस्या अपाप । निसंनियानवितेधो मावनमि ति चेन्नपि चे निर्दिष्टपत्वजा तिमत्वे किं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नामी। नित्री दीर्घ।। अथ यकृष्णापेक्षिनिर्देशो न च तुर्थ्येक वचने न संनिपातपरिभाषाविरोध इति वहसि चेन। समाना। मिनिर्दि
शेन षष्ठीबहुवचने पिरेषगारणं नुमः। तस्मात् इत्यागमनिमित्तं मारामिर्ग्र पलापने। शाईदुरी त्वरेष्मोपायेनिष्मनीकेनाप्र
।लोकत्वाहाकारस्यानोधातोरिति नाकारलोप इति न नन्न। अमा अनिमत्तात्य त्यपेवर्णी नान नस्य निन्येन निमका
ये निर्वीरः। स्योन इत्यत्र नुपस्य माणामी मावोर्णामिं गंबली परस्मस्मात्ने मत्वाद्य इत्यनेगुणो हेन इंणात्पणो रह इति परि
भाषेंदुरोविरेत्यपे वयपनान। स्योचिविभक्तौ लुपी निसमुचितं।। विश्वाडीश्वाः। मावनेउहः। ग्रंसत्रंभ्योभ्ये मस्यानंनं
पामंनस्यस्याः। सिद्धता स्लोपोन। नत्यविधिसामर्थ्याद्दलं नानुशब्दाधिंदुः। अनडुन्नरेषः। सुद्दिधस्तः पान्ना विधिवधान
कर्त्ता। आत्वमिति। दीर्घे नाकार एव भावी तिफलितनार्थमाह पाः।। त्येकुर्वेनेः। एचवेहेरः। वानेरिति वाजेभम्मुत्रस्मा। मिमानोमं
इकसुमावेमनुवर्त्तनेनावहुत्वग्रहणं नुमर्थो गानलोपस्य दीर्घकर्त्तव्ये। सिद्धत्वं नाप्तीमेनदर्थेवोधकं। पुवानहरणः। अ
नेऐचेताप्रकार्दमस्पपाणः पूर्वसंयमाराणामिति।। नरेशेनस्त्रणास्येति मायमस्यनापं विषयकः कार्यीभूयचणीमेदेनलस्य
भेदात। अर्वाः स्वः। पंथा मार्गः। तमुसारेरः। विभुक्षः। विदेयः। पामासर्जः। महण्य। नेवैयस्मिये छनुष्टानत्तेशोधमभिधि
त्सायेनि अन्नाघ्न्यास्या वश्यकत्वेनेय पुंसिरुणा ष्यहानि संयोगे परतोः। कोरस्य गुरुत्वेना कारः। कापो विरोधाभावस्य
।पियमप्रसोनि।। कुतस्मात्सिद्धत्वाद्धिनि। साचपतधुनेपिनोः। संभावार्थाघिविपयकौ त्वाअप्राप्तो नकुतोयणोन त्यापः सिद्धत्वं।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वि.वि. त्येनगतिर्वैकल्पिकत्वात्। परिग्रहः। कर्मदीपत्तामरयोरिति। प्रसपादेर्वं तुल्लविसर्गोमापर्। नचैवंमच्छ्रदोरित्येवमेति नाप्यं।
नाघवाभावात्। समानवाक्यस्थेयतामरयोः एतेनवाक्यमाहोमाघ्र्दितिचिंत्यं। सध्यः सहगमनं कर्त्तां॥ नेर्विंडः पचादिः। कुः
र्क्रौंचः पपोमुकुमेधः। नाद्कुनत्समः। नुमाद्विसर्जनीयपरावैव्यवायेण। मनोरमायां एवं नेतिमतीकमुपात्तयसनः सम्पाद्य
विसर्गयोः रूनपौर्वापर्यशरीतिविकल्पात्। यस्ये सकारः। तेनशालाष्ठवायेमुपः सम्मषत्वं पर्वं स्पष्टत्वं। नन्तादिराममपोरितिषः
अपदांतस्येतिषेधादितिभावः। एवं सत्यनेनसकारग्रहणेन सिद्धे शाण्व्रेहणोप्रयोजनचिंत्यमिमुक्तं। ननुरूपवद्रहस्त्वकोत्तु
मेनुम्विसर्जनीयश्चेविसर्जनीयग्रहणोनवर्त्तत्याम्यवायस्येव सिद्धत्वान्नरितिविस्मरणेनेति प्रतिभाति। ननुसंयवद्धपरीमो
विसर्जनीयग्रहणं शार्ग्रहणवाननरन्वमितिपृच्छन्तेनत्र कोहेतुः सिद्धेन्त्वमनोरमायांयग्ध्यासिद्धत्वान्नयात्। माबालापयत्तु
नरां ग्रहणंकृतनमौरवम्यशास्त्रग्रहणेविसर्जनीयग्रहणं सर्जनं सयग्रहणात्तु विसर्जनीयग्रहणं कृतंत्वमेव। शास्त्रयानेसरग्रह
हणंकृतमेव। कश्चोद्ध्सत्स्त्वान्तिउणादौचतुर्थपादे पातेर्डुम्मतिप्रत्ययातनयड्स् इतिपातेः। हिम्सः अनेहाकालः। वेधाग्रसा
ड्पानत्पाद्ः। उग्निकू अद्यः। सहकृत्त्वपुं। सजुः सहार्थे ऊर्वादिः। आशिष्यानिति। यिसोनुवेधाम्नीताशीहितासांसा
लिंग्यपोरितिनागार्यथयग्रामाः। अशीयपोविषधारेतिसर्यधर्मेसएवतत्रपरत्वेशादित्वेनविर्वाहिवि। कृपुर्दविभत
त्त्तनः। फणीशः। विषमीशीभिरेतांतं वमं तः। अमवनपुगयद्वितोलानिन्हाहपलीतेभयसघ्ना। भागमाविर्तिभाषः। आ ८८

री।मियक्लामिंद्रारिन्निराजशेखवः।दानेदीर्घिकायांनोथा शरीराङ्गः।एडकायवेषी।वत्का।य,लथिंबी।अमत्ला।अमरवेन्नातेमा
षापों।अनिलसुत्वरीसुत्मा।।मेषवपन्नौनममत्रिकांनाधीबरीहारशल्गा।शथीहािः।सीमामर्यादा।हमन्नुः।कडुका।फडुगे
हिलाति।अौबाधिः।एकाप्रदृतिचंद्रायोली।पा।उपमकाअदिसमी।पमध्यिः।अधिमकाअदेहपरिभिः।नाशिकापेशः।वर्जिका
पेिवलेविनसाधनं।नारकानक्षत्रं।वेत्रयन्नी।नेकाया।नाषिकानारविश्री।सिपका।मेरपेधी।ध्रुवका।स्थिरा।आश्रिका।अहयपरिमा
लाधि।शिहा।सस्यकामसृता।आर्यापृक्ष्मायेस्पा।वा।निर्माल्लिकाभल्ला।चमिप्रसेवपका।नसमानिष्कंना।कुररेशः।शङ्कुडुशोवपेव
श्पमाला।मस्म।समत्याभिधानेः।नारित्वंकस्मान्नदुःद्रशिनांवेरस्यसंपाद्यं।पानात्मनः।परिज्ञनेरवेतार्थमागाः।।नेदुःखशोकभवता
।पनवेस्यमागता।माघनेकमपोगसत्येसमाभिधानादिनिकुयनस्मार्थयानउन्तः।प्रसूयवर्गा।उरुद्धपसीमाद्दिःउत्पवित्रिमाणान
दीवापिकोव।।उरुमाश्री।प्रथमस्य द्विती पश्चादुर्मानेनौषमयेनिभाष्पकालेहेषोस्मनेएवंप्रयोगः।पंचनमीपेचायपावपाऽव
लहतिः।आश्लिकी।।पारस्यदेवनकर्म।नादुलिके।लवणाग्रिकपवकर्मा।सोनिपारिनिभाषापं।पारशीयस्यहया।स्त्रीकुल
वस्येरतीस्त्रीसंहतिः।समुदायःयोस्त्रीपुरुषसंहतिः।शाक्तिकीशाक्तिमहराणावती।आधंकरणिस्यात्रिनशरिदुनाराकर्मा।नाह
णिपुष्ती।नलुनीसेवाअनीकाअनीकंसेमंजनाः।पंचापमापकः।नेषाङशास्त्रः।पित्तःषोरामाषस्यांगमुवर्गोविश्लोहस्योसे
नेवंबसंजाननलेषाऽर्थकाश्पमाचिनेनपितागुलाहसुतः।पितृस्पविद्यापरिसंख्यामेकोगौश्वनलोदशभ्याहारितिका।लिहसः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्रि· त्रि· आचितः शाकटो भारः आचितः द्विर्व्यं वस्ताः कंबलद्रव्य दूर्तिपरिमितो गोसंहतिः आरवः द्रोणः ऊधः आपीनं घृष्टीपव
तुपीनो धीपीवरस्तनीतिप्रमाणादिकीममरो क्तिं प्रमाणामाश्रिमो धत्तनयोः पर्यापनं पोमनुननस्य च धीअजापरानुऊधः स्तु
कोवमापीनीमेममरः आपीनभारोद्वहनप्रवला नगाः कोदिशः स्पर्शा पिनाघटो धृतः रिमुमयत्रको विलिरासः प्रहजे
नमकारोदिनकमेगगो सीरंममता अंनुपिदेनस्तनचतुष्टपानस्तननयास्समन्तंममरा अंस्तनद्वयान एकस्तनानुषङ्
गजितास्वंवापुभुग्मवेदितिमध्विकागोस्तनीडोक्षेमयमाररितिऊधस्तनयोर्भेदस्ताउच्यतामेसंकुचिनेनास्मिन्मध्यारोव्याका
र्मिगाकर्तृदाहि हेषवराहः ननुआमादिक्रमतो सोधः स्तनयोर्द्वयोः विरोधस्याऽप्रयोजनत्वाद् धीमज्जेयास्तु विंशत्पदूनसादिव
ऐनपाशास्त्रषिः लवनसादुदेनविश्वास्या तोविधीरितिसामवेदरागोसंहितायां दृशीनानगायएवएव सुषिपिने इत्यादिसे
छंदसोदहरागि प्रमादिकं नस्तुनस्तत्र व्यभिचारादेकमं स्याप्यअआयनं कृत्प्रमसविते धारारीनामसंभवेनचतुर्गणा
वान्वितिसंख्यासंत्यात्र अदृश्वेहुलें वाह्निनिकोश्यान हस्त्यकपोवहु शाहप्रकर्जोहृयः शर्वानुनीति हृष्टोवीनोधीस्वर्णपः अ
मधीअमापे सपाश्चिममनंनताऊ ओऽत्तिक्रांतः सुधास्यातिक्रांतो मालामितिपत्रस्यातिक्रांतो नाऊषोः मूर्धाके उरनी एको
क्तिनी मामकीमदीया भागधेयी भाग्यविशेषयुता पापीपापवती अपी हितीया समानीतुल्या आर्यपत्नी प्रभ राम·
ना सुमंगली मंगलवती पेषवनी औषधेह गर्वेदुशोभवेसुमंगली पिंवधुरिति नमसर्व्वपि प्रमये यो धामितिनन्दि

मनकर्मधारय।पाणिमन्त्र यो पो गृही।हस्तेन हस्ते प्रतिपतिकरः हतिर्हि मम पाणिग्रसनेः।उतन्मो।द्विति यत्के द्व्यहनि।चिंमामि ह्रस्व
मोद्विगृहीताः सुपा पीदर सुगत्येका पृषेपा॥सिद्धः।निर्माणस पत्न्या।द्विधि निस्वत्ने समानस्यापि कुमूमिन स्पोः सपत्निरिति प्रयोगः
इति अपघस्या नु।दि गः सपत्नी भर्तृ ह स्त्रिगा स्या।नेका।लि।एत मयोगा दृष्टा इत्यनर्थी॥ वी।पत्नी वी।भार्या।एता।चिमपत्नी।एनी
पूर्वैवन।गो ह्निमा।कोता।हिती पूर्वे वन॥रीति धयेत्समेव कवतनी।पिरंगोपिडित्व यत्नी।अधिना रधामा पदिनान नाली।द्वि
पत्नी।केशो संहतिः।नद्ममोन पयाः।मा सिद्धा एष।मविपलिम्ली ईदृ।कन्या बीसा रंगी।कन्या शम्सा रंगो।चिमार्थी।व
पिला॥कारवती।इंद्रश्वतमेः।पनुशखैड शेषवेर पुचिति प्रसुरहातं चिंमं शुक्ला इति तु पुत्रं नक्किंमं संयोगो पथत्येनन
अभिधेयान॥शकुटिः हसंती।अल्परा कटोयाणा डी।तिभाबापां।अजननिः अनुमल्लिः पदपिंडराप्यारकः शवाग्र ला
ती।तिवस्ति दारमा।शयेन शखैड शेषवा शवहल्लयो हत्के इदं घमतो निरस्त्रं इत्ती माद्विमा हृत्तय इति नः।विपरिमाषे डरावा
धिकृत्वा अधिकृत्वां मनो मोक्ष नकं।नक्स।निपोग।रिष्टाना।मिति पदिभाषा वनेन।पचे हू।एपो इवना।अस्पां पंचे इ इ
कत्वा ने शखैड शेषवरो हरीमा पंचे दृष्ट।इति स्यान पुत्र पार्वती पि।रोषः स्यात।अप्रालि सी स्वस्य मेथा।सुदापीतो पीतम्सुता।
पनुशखैड शेषवरोशिवा इदमेव प्रमु।दहरणं शोभने मा द्विशिखां नंप्रसिसं।विरीषे इत्तल्लाभावे नामा षेः इदं सिमन्त
वलनाद इत्याभावा इमामेः।अशिश्वीना।रिपुपत्या।अशिशुः।यला का।विमर्के हि का इति निषि पकुभः।कुह॥कुहूना।द

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वि॰चि॰ ष्मद इति रोपेत तस्य हित्रिपाम वंति कुंति कुत स्येभ्यो ति लोपे सिद्धं एवं भता॥ विमल्ल उदात्तत्व प्रतिषेधः इति। उदात्त पर्णो हल पूर्वादि
ति भागस्य॥ श्व कवाकुः कुकुटः। हनुः। वर्कैकरेराः। पंगुः। विकलपादः। श्वश्रू। जननी इंदमयोः करभः। करावस्थिभागः। कटुः। प
गला। श्रीवध्यावैरपाश्रा सतो मस्त्रा। कारीवगंधा। मुद्ग गोमयसमशरीरगंधा। प्रवति। तस्मात् गमित्युद्धिः। अत्र राउड
शेद्वरेः। अणा विति हे हनुमाणा वनुमन्तो हनुमत्यो वः कर्त्ता सकर्मकः। तत्तः। इदमसंगतं। संभवय्य भिजा तथा स्मा हि शेषलाप
यदाविति। कोरस्य तरस्या मिमत्रा विरोषणा वैयर्थ्यात्। तापकां तरेणाशिचः पाक्षिकत्वे न एन द्वात्रिंकवल्ला इति मत्वे
नथाणि चं। राजमार्गीमालगतिं प्रत्येत्येनत्र समागेः। अहे हनुमणा विति कस्य नांहृत्वा पुनरस्मिन्न सत्त्रे अर्थे वि शेषणा हे
बाश्र यणं तस्मा गोवेसप्तु इवादिसा कुचे। धमिति लोक्यम्॥ सर्वानि साम्यात्। चतुर्थ्ये वहुव्रीहो प्रस्रकेत्वेन पाक्षिते जा
पाप इस स्यारस्यम वगछ तु स्रपः। रत्नालंकार सहिता। विडंबान मनोरमा। मनोरमा भवति हिद्वितीया कारिका। क्षिता। अ
व हारेषलं कारे कोशे काश्येषम्यो रसे। अन भिन्नः श्योकुरात्रुशा हस्त्रता वालुवैदर्भः। निकषा समीपे। अंतरा मध्ये। अंत
रेणा विना। एष लंष्ट। अयो न नयतीशु भ्राजः। स्यार्थाप शुष्यिता गंगायां घोषः इस्यत्र ते पालक्षणा लक्षणा। इसर्थ मत
लक्षसतोय तु शब्दे इशे वरे। नदेये मस्य कमंडलु पाणित्व मेवे मर्थ इति। तत्र सहस्त्री कमंडलुः कुशीम मरः इति कमंडलुशब्दस्य राम
नपुंसकत्वा इत्र तदेवेति भाष्ये नपुंसकनिदेशः। तस्मात्कमंडलु पाणिः। तं लक्षणा का कवतो इंदरत्नस्य गहारमा हात्वरुपुरि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने । पिकाये पर्यालक्षणा त्वमेवं प्रकृतेसंप्रातिक्रमं ऽलुनो ऽभावे विनस्य लक्षणात्वं ऽन्न न एवो नं सलू । इति पर्यामा पक्षे । वि
प मानानां जनतानां लक्षणात्वं नैवं प्रकृतेरित्याशयः । भाष्य स्यको शां कुत्राधान भिन्ना । नि पीतो । विहृतो भ्रमन । शिवं सस्मा
त्यागे शौं गूहभाष्याशयः नै ऽभ्यासाः पाराक्ताः ऽपतिर्थ नतं त्वस्मा शीः से मधुरापादे । त्याहा । देयह धोर्हीने । त्वधापितदाने । व
षहूहविर्हीने । आनहरसमीपयोः । तनेविनिन्दा । हूनपर्धीपर्वं कर्ना ऽभ्यासितं तु पचेशनो स्याने शापितामि भिक्षामादिये: पाठः
क्रो ऽधिकरणे चेति लक्ष्येण शोभेऽधिकरणो न स्यान्मावे: अलंकरिष्णुरलंकर्ता । हन्ता घातुकः । कामुकः कामितगे योगानं प्र
तिनः नमरः । उनसुकः उत्कण्ठितः । नेत्रे प्राप्तमनंजनने चिंमंगलं निक्राथे इति षष्ठ्याः पंचम्याश्चाभासेः । सुपो धातु प्रातिपदिक
योमस्यर्थतं जीमत् नोमेघः शातस्मरः । तनुभेदस्य । विपादविपाबानदी । अनः शकटः मनः चेतः । इत्व घो नुउपतानं तान
समीपे । तमितरस्मा आगमगमी ग्रामगता । सामीप्ये । शंकुलोमसुकादि धेहन साधनं । अत्रेन अंजनं । मकारात् इ अथायच
मिति दध्यो इनमुहुहतो मामा दिकोपंलेत्वः स्रजः प्रतिपदस्म चैत्र । चितः मातिपल्लल मल्कार इति फोपम लोपाधु चेति दिकृत प्र
काशः । नचलड्डुकादि शार्करेभ्यश्च । त्यो इमुगंधि जनकं कर्पूरादि । नचमसि स्यन्नेलाघेपो स्यादेहि हिंगुजीरकपरिमले चादिकं तभ
यत्रा एवमङ्गनानासापसे । ल्लनार्थं इधिअंजनं भुवमेधेनिको यं भ्रमा इति । नियाअंए वं सानि कूर्परादीनामपि अंजनत्वं प्रसमे
न संस्कार दूषसंहूनानामां मादि इति नयपार्थस्य अंजनसंहेति । तथाहि अंजनाभिनिने [illegible] ऽंजनं नेमनेचिकूरम प्युपप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

चि.वि. यथावेविधे ति विध्यप्रकाराः। अंजनं लाघवं रम्यं प्रतिष्ठानाय यथावेधिचेत् समरः। स्पोजे समन्तं तुनिष्ठानमिति सएवानीयत
इति भावार्थः। अत्र अंजनस्य मामत्रे दश्योग्रहणं अंजनेन हयमिलितः इति तत्रे अंजनस्य मामे दश्योग्रहणं विभाषा हृस्वेति सूत्रे
अंजन विशेषे दश्योग्रहणं सोपंप्रमाद प्रमादः। अयुक्तमांनेसगमा सपाचितं रसो दर्शितास्य डनेमनं मनः। निशाधयोस्से
गकुरंगजैरहः पलैः सपीयूषजलैः पिसधापि। सदैवेनकृत्वा धरसंनिभांनिभाष्युवासदुअंजनमासफालिकां दर्शान्स्यदंनैः प्र
शसेन दंसंविहस्य यत्र यमासिवेशिकासुखं। अराधिपर्भानसगाजपद्मिजैः पलैर्मदुत्पादुसुगंधिनेमन। अशक्रिलोवैः
कृतएवजैमित्तु नतनुसंज्ञोनुमावित्मशकने। अनेकसंयोजनयानथाकृतनिकृत्य निद्धिछ्यचनाद्गर्भनानर। अमी
लकाकालिकवस्तु विभ्रमंजनाव हुअंजनमभ्यचारयन। इतिनैवधोपे। अनेककोशगच्छोकानांअवहाए इतिस्मृत
नानैवधा दोवर्णानायुअंजनं प्रथितनकृधितः। इथितअंजनंतस्यप्रमादो अंजनार्थतः। पात्रतनन्दछ्रिशोव प्रमादेपिसप्योहि।
प्रमादः पंचैनिर्मग्रउदानोदीक्षितोः भवतः समेतवनस्यहृदंतुप्रधिन्नेनविनानेः। गानप्रकृष्वः। सुयोधास्थितिसुयोलुपि
नलुमनेतिनिषेधात्स्मयनस्य गताभावेऽलवंतत्वात्सुतिः नेयइमितिपरत्वाभावात् कयंनलोपइतिशंकानुनदमिस राम.
त्वेनत्वस्यानुरोधाबवस्येनिषिद्धत्रमस्लेतिनेलोपः। अग्रश्चनः छेदनः। सांकाश्योदेशः। चक्रवर्धःसेनानिवेशोवर्णा
विशेषनिवेशो वा। अस्यशोः। अक्षमनः पर्वबुकामशर्मी देशविशेषः। आणकः गर्तः। भवतसेनकुलाम्बिनंतएत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वि·चि· कुनख्यहः योपालिन्नोपुसयोः कंधयोभागे चमांसपिंडः मेन द्रुमः फलकुष्मानर्वः फलं ग्रनी वनस्पतिः पुष्पं विनापाल
यान वृक्षः यानस्पतः फलैः पुष्पात्तैः पुष्पाद्वनस्पतिरिममरः फलसेने तत्रमयोग स्पावनस्पतिरवमप्रसंगदोषना
पनत्योदितिरिमन्त्रफलपुष्पयान्यद्रम्पुनिः आमादिकी उषोन ए १ लघर्मोनदी अभः मेवसमेकपरभग्रंथ
मनुपाद नैर्भिन्नालुसोपमावधेस पुरुंसहादीनि सर्वे निम्नमिमेकरोद्वविरोधानाहसमभमः पांभुमूम् शेसभागः
दग्रुनरादिरीसभ मिमेलनविनुपेभ्यागहानतानोक्रानापस्पलः छिम मलिन भूमः आसाएं भूमिः नलंउसारव
नमसंस्पीलांनमः विभ्रकनमससंनमसकग्रंथनमोधनमसः अोजनसापलेनात्यपिसातोवेशः हदिस्यफूमनोल
रीवहसिसंविरोपास्रदिस्पराहनिःदिविसदकृत्लंगाविंमुकुटेकार्थापतं षणिमधारिरगाकार्थापेतांका
विकपतामान्नेदेवंप्रयपभुः एकःपभुः करः अनिकटेमेघचित्ताहेउरगाः मेघः स्तंभेरमोहस्तीकर्तोमेघः स
यकःयाचोपुक्तिः कृपनप्रकारः परपतोहस्याः हस्यासः कफादिनोस्तंभः उदकपवनः समुद्रः मूमोनेकयोज
नोचन्येनपर्वतसाम्यं दृष्टोनतत्वंपघपितलंकूपीसविकारः तथाविशाल्पलनत्लयदेशीकमविवेधसंस्कारः ॥
शपयकर्तोग्रगंहकारोवैधः अस्तुकारः आशिषोनुवाष्कनोविधकतेन विस्मः अमसनिः सीवनंस्सा
लाःकदहंगस्पिवादिकोः शंस्सविलेखीवलः कर्षकः नीकाराः नामः अप्रपापंघनफलकंसुवर्तांगामाव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सं. २